

पत्रिकायाः प्रारूपम्

भवद्भिः पूर्वं पठितम् एव यत् संस्कृतभाषायामपि अनेकाः पत्र-पत्रिकाः प्रकाश्यन्ते । तेषु कानिचित् दैनिकसमाचारपत्राणि सन्ति, कानि च साप्ताहिकानि । काश्चन पत्रिकाः पाक्षिकाः मासिकाः, द्वैमासिकाः, त्रैमासिकाः अपि सन्ति । अतः संस्कृतस्य पत्रकारिताक्षेत्रम् अतिविशालम् । दुर्लभाः एव संस्कृतभाषायां कार्यकर्तारः । अतः संस्कृतपत्रकारिताम् अधिकृत्य यदि अपेक्षितम् आधारभूतं ज्ञानं प्राप्यते तर्हि जीवने व्यवसायस्य अनेके स्वर्णावसराः उपलब्धाः भविष्यन्ति । अस्मिन् पाठे तदेव आधारभूतं ज्ञानं, लेखानां कथानां संकलनं, सम्पादनम्, व्यक्तिवस्तूनां परिचयः, विज्ञापनानां, व्यंग्यचित्राणां सूक्तीनाम् च उपयोगिता अत्र विस्तरेण वर्णिता ।

उद्देश्यानि

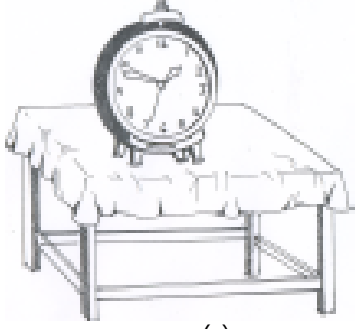
इमं पाठं पठित्वा भवान्

- पत्रिकायाः मूलभूतसिद्धान्तानां महत्त्वं वर्णयिष्यति;
- पत्रिकायाः कृते अपेक्षितसामग्रीणां चयनं करिष्यति;
- विज्ञापनानाम् आवश्यकतां वैशिष्ट्यं च वर्णयिष्यति;
- व्यक्तीनां वस्तूनां च परिचयं लेखिष्यति;
- व्यंग्यचित्राणां भूमिकां विशदीकरिष्यति;
- लेखैः सह समुचितसूक्तीनां संयोजनं करिष्यति;
- वार्ताः अधिकृत्य आकर्षकाणि शीर्षकाणि लेखिष्यति ।

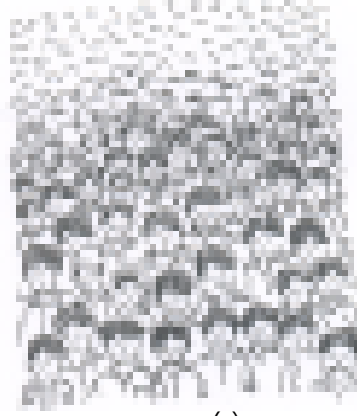

क्रियाकलापः

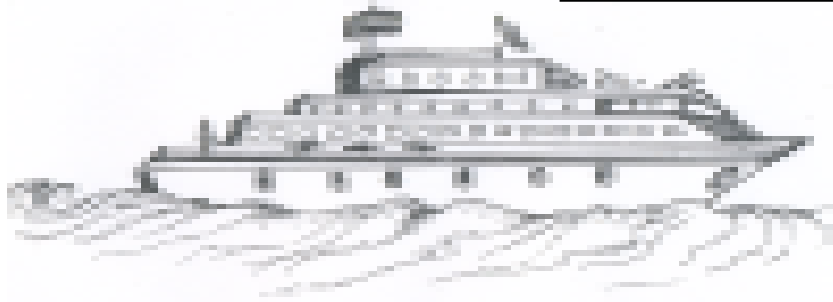
चित्रैः सह मञ्जूषाप्रदत्तशीर्षकाणि मेलयत

(क)

(ख)

(ग)

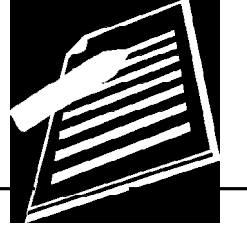
(घ)

(ङ)

- (1) गणतन्त्रदिवसः, (2) विश्वजनसंख्यादिवसः, (3) नौसेना प्रवेशः,
(4) वृक्षारोपणम् प्रदूषणनिवारकम् (5) अहर्निशं सेवामहे।

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्
विकल्पः ३ 'ख'
प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्

विकल्पः ३ 'ख'

प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

प्रक्रियाप्रारूपम्

सुस्पष्टमेव यत् पत्रिकायाः पत्रस्य वा आकर्षणं चित्रैरेव वर्धते। चित्राणि यदि समुचित-शीर्षकैः युक्तानि भवन्ति तर्हि तानि झटिति पाठकस्य मनः आकर्षन्ति। अवधारणानां सम्यग् बोधः भवति। अस्मिन् पाठे पत्रिकायै किं किम् अपेक्षितम् इति अत्र पठामः। तदनन्तरम् भवान् अपि स्वपत्रिकां प्रकाशयितुं नूनं समर्थः भविष्यति।

(1) सम्पादकमण्डलस्य निर्माणम्

पत्रिकायाः कृते अनेकाः व्यवस्थाः अपेक्षिताः। अनेकानि कार्याणि भवन्ति। नीति-निर्धारणम् उद्देश्यनिर्धारणम् अपि कारणीयं भवति। अतः एकः प्रमुखः सम्पादकः भवति। केचन विषयपरामर्शकाः भवन्ति। कश्चन प्रबंधकः धनव्यवस्थादिकं कार्यं करोति। अतः सर्वप्रथमं सम्पादकमण्डलस्य निर्माणं करणीयम्।

(2) पत्रिकायाः नामाङ्कनम्

पत्रिकायाः नाम्नः पुलिस-आयुक्तस्य आलेखे पंजीकरणम् आवश्यकम्। यदि नाम्नः पंजीकरणं न भविष्यति तर्हि किं भविष्यति? एकस्य एव नाम्नः विविधाः पत्रिकाः भविष्यन्ति। वैधानिकरूपेण दण्डनीयः च अपराधः भवति।

(3) पत्रिकायाः अवधिनिर्धारणम्

दिनपत्रिका अस्ति वा मासिकी, द्वैमासिकी, त्रैमासिकी वा, तदर्थं पूर्वमेव निश्चयः करणीयः। सुनिश्चितं करोतु भवतः पत्रिकायाः अवधिः कः?

(4) पत्रिकायाः आकारनिर्धारणम्

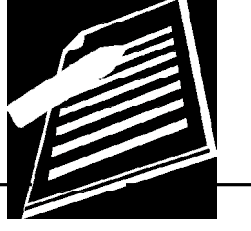
पत्रिकायाः आकारः कीदृशः भविष्यति? दैनिक समाचारपत्रस्य आकारः भिन्नः भवति, साप्ताहिक-पत्रिकायाः आकारः भिन्नः भवति, द्वैमासिक-त्रैमासिकपत्रिकायाः आकारेषु अपि वैभिन्न्यं वर्तते। परन्तु एकस्याः पत्रिकायाः आकारः प्रायः सुनिश्चितः एव भवति येन तस्याः अभिज्ञानं सारल्येन भवेत्।

गतिविधिः

विभिन्नपत्रपत्रिकाणाम् नामानि तासाम् आकारं च मापयित्वा लिखत।

(5) पत्रिकायाः उद्देश्यनिर्धारणम्, पाठकवर्ग-निर्धारणं च

क. प्रत्येकं पत्रिकायाः यत् उद्देश्यम् भवति, तदनुक्रममेव पाठ्यसामग्रीणां संकलनं भवति। स्वास्थ्यरक्षाविषयकपत्रिकायां प्रायः स्वास्थ्यविषयकाः एव लेखाः, कथाः

इत्यादयः भवन्ति । किशोराणां कृते प्रकाशितायां पत्रिकायां किशोराणां समस्याः एव प्रमुखाः भविष्यन्ति ।

ख. कासाश्चित् पत्रिकाणां प्रति-अ म् अपि निर्धारितं लक्ष्यं भवति यथा दीपावलि विशेषाङ्कः, ग्राहकाधिकारविशेषाङ्कः, महिला-विशेषाङ्कः, तीर्थविशेषाङ्कः इत्यादयः । विश्वदिवसानाम् अपि तत्र संयोजनम् भवेत् यथा विश्वसाक्षरतादिवसः विश्वएड्सदिवसः । आलेखार्थं पत्रिकायाः वर्षसंख्या, अङ्कसंख्या अपि लिख्यते येन क्रमानुसारं काश्चन प्रतयः आलेखार्थं सुरक्षिताः क्रियन्ते ।

(6) पत्रिकायाः कृते लेखचयनार्थम् कः पाठकवर्गः इत्यपि चिन्तनीयः । भाषास्तरः अपि तथैव निर्धारितः भवति । यदि पत्रिका बालकानां कृते वर्तते तर्हि अधिकचित्रमयी सरला भाषा प्रयुज्यते ।

(7) किशोराणां पत्रिकायां सामग्री चिन्तनप्रेरिका भवेत् । मुखपृष्ठम् अपि आकर्षकं लक्ष्याधारितं च भवेत् । एकस्याः पत्रिकायाः मुखपृष्ठे एकस्य नृपस्य चित्रम् आसीत् । सः भूमौ उपविष्टः । पृष्ठस्य उपरि लिखितम् आसीत् ग्राहकः सिंहासनरहितः नृपः । एवमेव प्रति-अङ्कं मुखपृष्ठं तस्य केन्द्रबिन्दुम् अधिकृत्य आकर्षकं भवेत् ।

(8) व्ययानुसारं कर्गदपत्रस्य चयनं, मुद्रणे वर्णानां प्रयोगः क्रियते । यदि केवलं श्याममसीप्रयोगः भवति तर्हि व्ययः अल्पः भवति, यदि चतुर्णां वर्णानां प्रयोगः भवति, तर्हि व्ययः अधिकः भवति ।

पाठगतप्रश्ना 29.1

(1) अधोलिखितकथानानां समक्षं शुद्धम् (√) अथवा अशुद्धं वा (×) इति चिह्नेन विशदयत ।

यथा

(√) शु. अ. (×)

(i) पत्रिकाः मासिकाः एव भवन्ति ।

---- ----

(ii) बालकानां पत्रिकायै भाषा अतीव सरला चित्रैः अलंकृता भवेत्

---- ----

(iii) व्ययानुरूपं मुद्रणव्यवस्था भवेत् ।

---- ----

(iv) पत्रिकायाः उद्देश्यं मनोरंजनम् एव भवति ।

---- ----

(v) पत्रिकायाः मुखपृष्ठं केवलं चित्ताकर्षकं भवेत् ।

---- ----

(vi) पत्रिकायाः आकारे वैविध्यं भवेत् ।

---- ----

(vii) कस्याश्चित् पत्रिकायाः आकारः प्रति-अंकम् विविधः भवति ।

---- ----

(viii) पत्रिकायाः भाषा साहित्यिकम् न भवेत् ।

---- ----

(ix) पत्रिकायाः नामाङ्कनं पुलिस-आयुक्तस्य कार्यालये कारणीयम् ।

द्वितीयः अंशः

29.2 अपेक्षितसामग्रीणां चयनम्

- (1) वैविध्यम् पत्रिकायाः सामग्र्यां वैविध्यम् अपेक्षते। मनोरंजकाः लेखाः, कथाः, चटुकुल्याः व्यंग्यचित्राणि, भविष्यफलम् विज्ञापनानि, इत्यादीनि पाठकवर्गस्य अनुसारं भवेयुः।
- (2) यात्रावर्णनानि कस्यचित् पर्वतीयप्रदेशस्य अथवा तीर्थस्थानस्य, अथवा द्वीपसमूहस्य भौगोलिकम् ऐतिहासिकं, प्राकृतिकं महत्त्वं सचित्रं यदि प्रकाश्यते तर्हि तेन पत्रिकायाः महत्त्वं वर्धते।
- (3) महापुरुषाणां जीवनपरिचयः अस्माकं देशे बहवः—महापुरुषाः अभवन् यान् वयम् तेषाम् आध्यात्मिक—उपलब्धीनां कृते पूजयामः। तेषां जीवन—चरित्रमपि यदि प्रकाश्यते तर्हि जनसाधारणस्य मार्गदर्शनं भवति। छात्राणां मनसि स्वदेशं प्रति स्वसंस्कृतिं प्रति च आस्था जागृता भवति।
- (4) संस्थानां परिचयः पत्रिकायाः यत् उद्देश्यं भवति तेन सम्बद्धानां संस्थानां परिचयः यदि प्रकाश्यते तर्हि पाठकानाम् ज्ञानवर्धनम् भवति। यथा किशोराणां कृते कुत्र कुत्र व्यवसायक्षेत्राणि सन्ति। विशेषमहोत्सवाः, स्वास्थ्यविषयकयोजना, एड्स आदि संक्रामकरोगेभ्यः सुरक्षा इति विषयाः अपेक्षिताः स्युः।
- (5) सम्बद्धप्रशासनिकनियमानां ज्ञानम्—पाठकवर्गस्य हिताय ये प्रशासनिकनियमाः भवन्ति, अथवा नवीन पुस्तकानां विमोचनम्, अथवा नवीनपाठ्यक्रमाणाम् अध्ययन—अध्यापनसुविधाः अधिकृत्य अपि सामग्र्याः प्रकाशनेन पत्रिकायाः महत्त्वं वर्धते।
- (6) मनोरंजकः सामग्री पत्रिकायाः पठनेन पाठकस्य मनोरंजनं भवेत् तदर्थं पाठकवर्गानुसारं चटुकुल्यानां लघुहास्यनाटिकादीनां, कवितानां संकलनम् अपि पूर्वमेव करणीयं येन यथासमयम् तेषाम् उपयोगः भवेत्।
- (7) स्वास्थ्यविषयकाः अपि लेखाः भवेयुः। कस्मिन् ऋतौ किं किं भक्षणीयम् किं न भक्षणीयम्, कस्मिन् रोगे कथम् आहारः स्वीकरणीयः इत्यादयः।
- (8) समये प्रकाशनं वितरणं च पत्रिका यथा—अवधि समये प्रकाशिता भवेत्। तस्याः वितरणमपि (डाक द्वारा) अथवा व्यवस्थायाः अनुसारं समयेन एव भवेत्। मध्ये यदि अधिकः अन्तरालः भवति तर्हि पाठकवर्गेण सह सम्बन्धे शैथिल्यं प्रजायते रुचिः अपि च समाप्तप्राया भवति।
- (9) धनव्यवस्था—पत्रिकायाः मुद्रणाय धनव्यवस्था अपि पूर्वमेव करणीया। ये लेखनादि—सामग्रीं प्रदास्यन्ति तेषां कृते अपि धनं दातव्यम् भवति। पत्रिकायाः मूल्यं तदनुसारम् एव निर्धारणीयम्। आकारसहितं पृष्ठसंख्या स्तम्भवर्गीकरणम् अपि पूर्वमेव चिन्तनीयम्।
- (10) पाठकानां पत्राणि तेषाम् उत्तराणि च एषा प्रतिक्रिया पत्रिकायाः उत्तरोत्तरं संशोधने संवर्धने व सहायिका भवति।

पाठगतप्रश्नाः 29.2

उपर्युक्तबिन्दुषु अधः केचन बिन्दवः न समायोजिताः तान् परिज्ञाय लिखत—

- (1) वैविध्यम्
- (2) प्रशासनिक नियमाः
- (3) धनव्यवस्थाः
- (4) संस्थापरिचयः
- (5) मनोर जकसामग्री
- (6) यथासमयं प्रकाशनं वितरणं च।
- (7) .....
- (8) .....
- (9) .....

तृतीयः अंशः

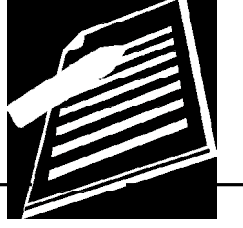
29.3 विज्ञापनानाम् आवश्यकता महत्त्वं च

- (1) भवन्तः जानन्ति एव पत्र-पत्रिकाणां कृते धनस्य आवश्यकता भवति। विज्ञापनैः पत्रिकायाः—कृते आर्थिकी सहायता प्राप्यते। अतः विज्ञापनानां महत्त्वम् अत्यधिकं भवति। इदमपि ध्यातव्यं यत् विज्ञापनेषु अश्लीलता, देशद्रोहिता, धर्मान्धता आदयः च न प्रदर्शिताः भवेयुः।
- (2) विज्ञापनानां वैविध्यम्
  - वस्तूनां विक्रयार्थं विज्ञापनानि
  - नियुक्तिकृते विज्ञापनानि
  - विद्यालयेषु शैक्षिकसंस्थासु प्रवेशार्थं विज्ञापनम्
  - विविधकार्यक्रमाणां सूचनार्थम्
  - मृतपुरुषान् प्रति श्रद्धा×जलिः
  - विवाहार्थम् उचितवरवधूचयनार्थम्
  - रिक्तभवनानाम् अल्पकालिकभाटकार्थम्
  - अन्यानि बहूनि अपि।

गतिविधिः

समाचारपत्रात् विज्ञापनानां वैविध्यम् अधिकृत्य एकैकम् उदाहरणम् प्रतिविषयं चयनीयम्।

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्
विकल्पः ३ 'ख'
प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्
विकल्पः ३ 'ख'
प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

विज्ञापनानि

विशिष्ट रेखाचित्र-निर्मात्री
संस्थायाः विज्ञापनम्

पश्यत अस्मिन् विज्ञापने किं वैशिष्ट्यम् ? ननु कर्णयोः अतिविशालता । ध्वनिमुद्रिकाणां निर्मात्री संस्था संदिशति-ध्वनिमुद्रिकां श्रोतुं कर्णौ अतिविस्तीर्णौ कुरुत ।

चतुर्थः अंशः

29.4 व्यक्तीनां वस्तूनां परिचयः

कस्यापि व्यक्तेः वस्तुनः वा परिचयलेखनात् पूर्वं रूपरेखायाः निर्माणं करणीयम् । वर्णनं मनोरंजकं भवेत् अतः तस्य प्रारम्भः केनापि प्रसंगेण भवेत् यथा शंकराचार्यस्य परिचये तस्य बाल्यकाले मकरेण तस्य पादः नद्यां गृहीतः, संन्यासकृते मातुः अनुमतेः अनन्तरमेव मुक्तिः जाता इति प्रसंगं पूर्वं लिखित्वा तदनु जन्मविषये, भ्रमणविषये, शास्त्रार्थविषये, वेदान्तप्रचारविषये लेखनेन वर्णने मनोरंजकता भवति ।

परिचयः नातिलघुः, न चातिदीर्घः भवेत् । प्रायः पत्रिकासु एकस्य लेखस्य आकारः द्वित्रिपृष्ठात्मकः एव भवेत् । भाषा सरला भवेत् । मध्ये मध्ये संवादानाम् योजनेन अपि मनोरंजकता वर्धते । वाक्यानि नातिदीर्घानि भवेयुः । यथास्थिति चित्राणामपि संयोजनं भवेत् ।

29.5 व्यङ्ग्यचित्राणां भूमिका

पत्रपत्रिकासु व्यङ्ग्यचित्राणां योजनेन पत्रिकायाः मनोरंजकता मस्तिष्क-उद्बोधनक्षमता, विषये ध्यानस्य केन्द्रीकरणं च जायते । यस्य विषये व्यङ्ग्यचित्रं प्रकाशयते तत् तथ्यं अधिकं ध्यानम् आकर्षति । तेषां वैशिष्ट्यं भवति कथनस्य संक्षिप्ता, सारगर्भिता च । व्यङ्ग्यचित्रकाराः प्रायः दुर्लभाः, अतीवसशक्तव्यङ्ग्यचित्राणि तु दुर्लभानि भवन्ति ।

अधोलिखितानि व्यंग्यचित्राणि दृष्ट्वा तेषाम् अभिप्रायं ज्ञातुं प्रयत्नं कुरुत

1. संगीतकारः महाभारतयुद्धं प्रविशति ।

2. अर्थात् संगीतकारः महाभारतयुद्धस्य वर्णनं स्वगीतानां माध्यमेन करिष्यति ।

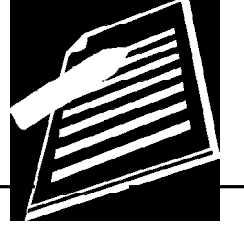

ग्राहकस्य अधिकारहन्तारः

ग्राहकाणाम् अवस्थां शोचनीया भवति यदा ते वस्तुविक्रेतुः समीपे वस्तुदोषनिवारणार्थं गच्छन्ति । व्यंग्यचित्रं ग्राहकस्य शोचनीयाम् अवस्थां प्रकटयति ।

29.6 सूक्तीनां संयोजनम्

महापुरुषैः प्रकटितानि सुभाषितानि अथवा काव्येषु महाकाव्येषु प्रयुक्ताः सूक्तयः लेखानां समापने अथवा यत्र-तत्र उपलब्धस्थानस्य ज्ञानवर्धकाय उपयोगाय सूक्तीनां प्रयोगः क्रियते । पत्रिकाप्रकाशने पृष्ठस्य पृष्ठांशस्य रिक्तता तु अपराधवत् गण्यते । अतः पत्रिकाभिः सम्बद्धैः जनैः विविधविषयसूक्तीनां संग्रहः अवश्यमेव करणीयः येन आवश्यकतानुसारं तासां प्रयोगं सरलतया कर्तुं शक्येत ।

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्
विकल्पः ३ 'ख'
प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

सूक्तीनां संकलनं विविधविषयानुसारमेव करणीयम् यथा स्वास्थ्यविषयकसूक्तयः-

- (क) विना श्रमं भोजनस्वीकारः पापाय ।
- (ख) शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् ।
- (ग) हितभुक् मितभुक् ऋतुभुक् भव ।
- (घ) स्वास्थ्यं रत्नाद् अपि मूल्यवत् ।

29.7 आकर्षकशीर्षकाणि

लेखानां प्रकाशितसामग्र्याः वार्तादीनां च शीर्षकाणां महत्त्वं तु अवर्णनीयमेव । आकर्षक-शीर्षकाणि पाठकस्य मनः झटिति एव आकृष्य तं लेखं/वार्ता/कथां वा पठितुं बाध्यं कुर्वन्ति ।

शीर्षकाणां वैशिष्ट्यम्

1. शीर्षकं सरलं सुबोध्यं च भवेत् ।
2. शीर्षकं प्रायः शिक्षाप्रदं भवेत् ।
3. शीर्षकं सम्बद्धलेखस्य केन्द्रीयभावेन सम्बद्धं भवेत् ।
4. शीर्षकं प्रायः लेखात् एव उद्धृतप्रायं भवेत् ।
5. कानिचित् आकर्षकशीर्षकाणि
  1. अक्षयो भारतद्रुमः ।
  2. सर्वेभ्यः दानेभ्यः अभयदानं विशिष्यते ।
  3. धर्मार्थकामाः सममेव सेव्याः ।
  4. भवतां प्रश्नाः अस्माकम् उत्तराणि ।
  5. 'मोबाइल' दूरभाषयन्त्रस्य दुष्प्रभावः ।

गतिविधिः

समाचारपत्रेभ्यः पत्रिकाभ्यश्च कानिचित् दश शीर्षकाणि चित्वा लिखत ।

29.8 किम् अधिगतम्

- पत्रिकाप्रकाशनम् अतीव महत्त्वपूर्णं कार्यम् अस्ति । अनेन जनकल्याणं भवति, संस्कृतस्य सेवा, प्रचारः प्रसारः च भवति ।
- व्यवसायस्य कृते अनेके अवसराः लभ्यन्ते ।

- पत्रिकायाः कृते अपेक्षितबिन्दूनां ज्ञानम् आवश्यकम् यथा यन्त्रीकरणम्, सामग्रीसंकलनम्, पत्रिकायाः आकारः, विशेष-अंकानां प्रकाशनम् धनव्यवस्था, मुद्रणव्यवस्था, त्रुटिसंशोधनम्, लेखानां संपादनम् इत्यादयः ।
- विज्ञापनैः आर्थिकव्यवस्थायां सहायता प्राप्यते ।
- व्यक्तीनां, वस्तूनां परिचयलेखनं मनोरञ्जकं ज्ञानवर्धकं च भवेत् ।
- व्यंग्यचित्राणाम् आवश्यकता भवति ।
- विभिन्नविषयकसूक्तीनां संग्रहः करणीयः येन यत्र तत्र यदि पंक्तिद्वयस्य स्थानं भवति तत्र सूक्तीणां प्रयोगः कर्तुं शक्यते ।
- शीर्षकाणि आकर्षकाणि एव भवेयुः ।

29.9 पाठान्तप्रश्नाः

1. संस्कृते एकस्याः मासिकपत्रिकायाः नाम लिखत ।
2. निम्नलिखितपट्टिकां दृष्ट्वा वदत – (क) “एषा पत्रिका कतिभ्यः वर्षेभ्यः प्रकाशयते? (ख) किम् एषा पत्रिका मासिकी, द्वैमासिकी, त्रैमासिकी वा? (ग) कस्य मासस्य पत्रिका एषा?

पट्टिका वर्षम् 25 अंकः 10, आषाढ श्रावणविक्रमसंवत् 2065 जुलाई 2008

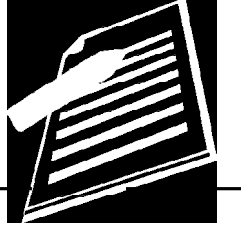
3. अधोलिखितं चित्रं पश्यत

क

ख

साभारम्—सम्भाषणसन्देशः

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्
विकल्पः ३ 'ख'
प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्

विकल्पः ३ 'ख'

प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी

क. कस्य नु खलु एतत् विज्ञापनम्?

ख. 'क' 'ख' चित्रयोः मध्ये कः भेदः?

ग. अति स्थूलाक्षरैः लिखितानि वाक्यानि पुनः लिखत।

4. अधोलिखितम् अनुच्छेदम् अधिकृत्य शीर्षकं लिखत

(क) गोविन्दराजस्वामिनः वार्ताः श्रुत्वा श्रीनिवासः अवदत्—भ्रातः तव हस्ते धनस्य रेखाः सन्ति। अतः तव समीपे कदापि धनस्य अभावः न भविष्यति। इदानीं त्वं श्रान्तः असि। पर्वतस्य समीपे गत्वा तत्रैव विश्रामं कुरु। श्रीनिवासस्य कथनानुसारं गोविन्दराजस्वामी पर्वतस्य अधः शिलारूपेण विराजमानः अभवत्। अस्य नगरस्य नाम गोविन्दराज—स्वामिनगरम् एव विख्यातम् अभवत्। कालक्रमेण तदैव नगरं तिरुपति (श्रीपतिः) इति नाम्ना प्रसिद्धिं गतम्।

(ख) एकदा भृगुः विष्णोः धैर्यस्य परीक्षणार्थं वैकुण्ठम् अगच्छत्। सः अतीव क्रुद्धः इव विष्णोः वक्षसि पादेन प्रहारम् अकरोत्। विष्णुः स्वशय्यातः उत्थाय भृगोः चरणम् आधारयत् अपृच्छत् च — “भगवन्! मम शरीरम् तु अतीव कठोरम्। भवतां पादारविन्दम् तु अतीव कोमलम्।” इति उक्त्वा भृगोः चरणं धृत्वा स्वहस्ताभ्याम् सेवां प्रारब्धवान्। भृगुः महर्षिः, लज्जितः भूत्वा विष्णोः पादयोः अपतत् अवदत् च — “भगवन्! कृपया क्षमस्व। भगवन् एव नूनं धैर्यवान् सर्वदेवेषु श्रेष्ठः इति।”

29.10 उत्तराणि

क्रियाकलापः

(क) अहर्निशं सेवामहे

(ख) विश्वजनसंख्यादिवसः

(ग) नौसेनाप्रवेशः

(घ) वृक्षारोपणं प्रदूषणनिराकरणम्

(ङ) गणतन्त्रदिवसः

पाठगतप्रश्नाः

29.1 (i) (×) (ii) (√) (iii) (√) (iv) (×) (v) (×) (vi) (×) (vii) (×) (viii) (√)
(ix) (√)

29.2 (i) यात्रावर्णनानि (ii) संतानां जीवनपरिचयः
(iii) स्वास्थ्यविषयकाः लेखाः (iv) पाठकप्रतिक्रिया

29.3 समाचारपत्रात् विज्ञापनानां चयनं कृत्वा विषयेषु विभाजनं करणीयम्।

29.4 समाचारपत्रेभ्यः दशशीर्षकाणि चित्वा लेखनीयानि।

29.9 पाठान्तप्रश्नाः

1. स्वयं लिखत

2 (क) 25 वर्षेभ्यः (ख) मासिकी (ग) जुलाईमासस्य

3. (क) पुस्तकत्रयस्य विज्ञापनम्

(ख) त्रीणि पुस्तकानि ग्रन्थरूपे, 'ख' चित्रे पुस्तकं सान्द्रमुद्रिका रूपेण (CD)

(ग) शीर्षकम् – 'सद्यः लोकाय अर्पितानि'

प्रथमचित्रे

(क) साइंस इन संस्कृत

(ख) भगतसिंहः

(ग) व्यूहभेदः अन्याः कथाश्च

द्वितीयचित्रे बालरजिनी

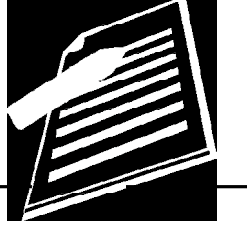
4. क. प्रथमः अनुच्छेदः शीर्षकाणि— तिरुपतिनाम्नः रहस्यम्

ख. द्वितीयः अनुच्छेदः धैर्यपरीक्षा, कः सर्वदेवेषु श्रेष्ठः

तृतीयं स्वाध्यायसोपानम्

विकल्पः ३ 'ख'

प्रयोजनमूलक-संस्कृतम्

टिप्पणी